

KNIHA OSMÁ

VÝCHOVA V NEJLEPŠÍ OBCE

1. *Výchova má být veřejná a společná*

O tom tedy nikdo asinepochybuje, že nejdůležitějším zákonodárcovým úkolem jest uspořádati výchovu mládeže. Neboť neděje-li se to v obcích, škodí to ústavám, ježto s každou ústavou musí souhlasiti také způsob výchovy; zvláštní ráz každé ústavy obyčejně i ústavu udržuje i od počátku ji zařizuje, na příklad demokratický ráz demokracii, oligarchický oligarchii; a vždycky lepší povaha a ráz jest příčinou lepší ústavy. Mimoto všechny dovednosti a umění vyžadují jistého předběžného vzdělání a navykání, abychom je mohli vykonávati, a tak zjevně i ctnostná jednání.

Poněvadž však celá obec má jen jeden účel, jest zřejmo, že také výchova musí býti jedna a tatáž pro všechny a že péče o ni musí býti věcí společnou, nikoli soukromou, jako dnes, kdy se každý o výchovu svých dětí stará sám a soukromě je vyučuje předmětům podle vlastní volby. Společné úkoly vyžadují společné přípravy. Nesmíme se také domnívati, že by každý občan náležel jenom sám sobě, nýbrž musíme býti přesvědčeni, že všichni náležejí obci, neboť každý jest částí obce; i musí pak péče o každou jednotlivou část hleděti přirozeně péče o celek. V té věci můžeme asi pochváliti Lakedaimoňany; neboť o výchovu mlá-

deže se starají velmi pilně, a to jako o veřejnou záležitost.

2. Různé názory o výchovném cíli.

Mínění Aristotelova

Jest tedy zřejmo, že *v ý c h o v a* má být uspořádána zákonem a že má *b ý t i* ve ř e j n á; ale nemá být ani nejasno, co *v ý c h o v a* jest a jak se má *v y c h o v á v a t i*. Neboť za dnešní doby není jednoty v otázce o předmětech. O tom, čemu se má mládež učit, ať účelem života jest ctnost nebo nejlepší život, nemyslí všichni stejně, ani není zřejmo, zda *v ý c h o v a* má přihlížeti více k rozumové schopnosti, či k mravní stránce duše. Dnes obvyklý způsob výchovy působí, že řešení otázky je spleť, i není jasno, zda se má mládež učit tomu, co je pro život užitečné, či tomu, co vede k ctnosti, anebo má-li být vyučována také vyšším naukám — neboť každý ten názor našel své zastánce —. Není však také shody v tom, co vede k ctnosti — poněvadž všeobecně není jednoty již v tom, v čem vlastně ctnost záleží, takže pochopitelně jsou rozdíly i v pojetí, jakým způsobem se v ní má cvičiti a jí nabývatí —.

Nemůže tedy být pochyby, že z toho, co je užitečné, má se mládež učit tomu, co je nutné; ale že ne všemu, když se výkon dělí na svobodné a nesvobodné, jest zřejmo odtud, že se má zabývatí jen takovým užitečným zaměstnáním, které nesnižuje. Za snižující jest pak třeba pokládati každé všední zaměstnání, dovednost a znalost, které tělo, duši nebo rozumovou schopnost svobodných lidí činí méně zdatnými k užívání ctnosti a k jejím výkonům. Proto taková umění a

řemesla, která zhoršují tělesný stav, nazýváme nízkými, jako také každou námezdnou práci. Neboť zabývají ducha volného času, oslabují ho a zavinují jeho nízké smýšlení.

Také zabývají se až do jisté míry některými vyššími naukami není nedůstojné člověka svobodného; zabývá-li se tu však až do přehnané důkladnosti, působí to škody již uvedené. Velmi záleží také na tom, za jakým účelem někdo něco koná nebo se něčemu učí; neboť činí-li to pro sebe nebo pro přátele nebo pro ctnost, není to nedůstojné člověka svobodného, často však, činí-li to pro druhé, bývá to asi nádenické a otrocké.

3 *Učebné předměty a jejich cena*

Učebné předměty v dnešních dobách zavedené kloni se, jak bylo řečeno nahoře, na obě strany. Celkem se vyučuje čtyřem předmětům, *g r a m a t i c e*, *t ě l o - c v i k u*, *h u d b ě* a za čtvrté někde *k r e s l e n í*; mluvnici a kreslení jako předmětům užitečným pro život a často potřebným, tělocviku pak jako předmětu, který vede k mužnosti.

O hudbě jest asi již možno míti mínění různé. Neboť dnes ji mnozí pěstují pro pobavení; staří ji však zřadili do výchovy proto, že sama přirozenost, jak jsme již častokrátě řekli, hledí nejenom k tomu, aby mohla být správně zaneprázdněna, nýbrž také, aby mohla být správně vyplněna volný čas. Vždyť to, abychom o tom ještě jednou mluvili, jest základem všeho. Je-li totiž potřeba obojího, míti volný čas jest však něčím žádoucnějším než život plný starostí, a jest cílem, jest třeba hledati, jakou činností máme vyplniti volný čas. Zjistěte ne hrou; sice by se nám hra stala

nutné účelem a cílem života. Je-li to však nemožno, a her se má užívatí spíše mezi pracemi — neboť ten, kdo pracuje, potřebuje oddechu, hra pak má účelem zotavení, ježto práce jest spojena s námahou a napětím —, proto se hry mají zaváděti, ale při tom jest nutno určití správné dobu, kdy se jich má užívatí, jako když se předpisuje lék. Neboť takový pohyb duše jest oddechem a pro libost toho zotavením. Volný čas pak, zdá se, zahrnuje v sobě libost, blaženost a šťastné žití. A toho se nedostává těm, kteří jsou plni starostí a práce, nýbrž těm, kteří jsou jich prostí; neboť ten, kdo jest zaneprázdněn, pracuje pro nějaký cíl, kterého ještě nedosáhl, blaženost však jest cílem, který podle mínění všech jest ve spojení nikoli s bolestí, nýbrž se slastí. Ovšem tuto slast nepojímají již všichni stejně, nýbrž každý podle svého vlastního stavu, nejlepšímu člověku však je to slast, která má zdroj v nejkrásnějších činnostech. A tak jest zřejmo, že jest třeba leccemu se učiti a vzdělávati se v tom i pro život ve volném čase, a že tato stránka vzdělání a učení má účel v sobě, kdežto to, čemu se učíme pro práci, slouží nutnosti a jest prostředkem k účelu.

Proto naši předkové zařadili do vzdělání a výchovy také hudbu, a sice ne jako to, co slouží nutnosti — neboť nic takového do sebe nemá —, ani jako něco, co jest užitečné, jako jest gramatika užitečná výdělečnému zaměstnání, hospodářství, vědám a mnohým zaměstnáním při správě obce, anebo také jako kreslení, jež, zdá se, jest užitečné správnějšímu hodnocení uměleckých děl, a konečně jako tělocvik přispívá ke zdraví a k zesílení — neboť nepozorujeme, že by něco z toho bylo účinkem hudby —; zbývá tedy jen, že jest určena pro život ve volném čase, k čemuž také patrně byla zavedena. Neboť bývá zařadována všude tam,

v čem se podle mínění všech projevuje zábava sobodných lidí. Proto Homeros pje takto:

Nýbrž toho, koho lze zváti k hostině
skvostné,

a když vyjmenoval některé jiné, kteří bývají zváni,
pokračuje:

... .pěvce, by zpěvem ducha všech
blážil.

A na jiném místě praví Odysseus, že nejlepší zábavou lidí dobré mysli jest,

když jsou hosté v domě a slyší pěvcovu píseň
sedíce pospolu v řadách.

Jest tedy zřejmo, že jest jakési vzdělání, které se má synům dáti ne proto, že by bylo užitečné nebo potřebné, nýbrž proto, že jest uslechtilé a krásné; později však bude třeba promluvití o otázce, zda jest jen jedině, či je-li více oborů, které to jsou a jak k němu náležejí. Prozatím máme aspoň takovou výhodu, že pro navrhované učební předměty máme jisté svědectví u našich předků; dokladem totiž jest hudba.

Také v tom, co jest užitečné, mají se děti vzdělávati nejenom pro užitečnost, jako na příklad v gramatické nauce, nýbrž také proto, že tím je možno získati ještě i jiné vědomosti. Stejně je tomu v kreslení, kterému se neučí jen proto, abychom se nemýlili při vlastní koupi a při koupi a prodeji náradí a uměleckých předmětů nedali se klamati, nýbrž spíše proto, b že nás činí vnímavějšími pro tělesnou krásu. Ve všem a všude hleděti jen toho, co jest užiti-

tečné, nejméně sluší lidem velkomyslným a svobodným.

Ježto jest zřejmo, že se má vychovávatí dříve zvyky než naukou a že tělo se má cvičiti dříve než rozumová schopnost, plyne z toho, že se děti mají věnovati napřed tělocviku a zápasnictví; neboť onen utváří určitý stav tělesný, toto uschopňuje k výkonům.

4. O pěstování tělocviku

Dnes tedy obce, které mají pověst, že se zvlášť horlivě starají o výchovu mládeže, usilují jednak o to, aby z ní učinily atlety, a tím škodí tvaru a vzrůstu tělesnému, jednak, jako Lakonové, této chyby se sice nedopustily, ale zato zas tvrdou prací ji činí divokou, jako by divokost přispívala zvlášť k statečnosti. A práce, jak už často bylo řečeno, výchova nemá hleděti ani jen této ctnosti, ani v první řadě; a byť i této, tak přece se účelu nedosáhne. Neboť nepozorujeme ani u ostatních živočichů ani u národů, že by byli stateční ti, kteří jsou nejdívočejší, nýbrž spíše ti, kteří jsou klidnější a mají lví povahu. Jest mnoho národů, kteří jsou náchylní k zabíjení a k lidodědství, jako Achaiové v Pontu a Heniochové a jiní vnitrozemní národové, kteří jsou jim podobní anebo jsou ještě horší, ale ač jsou loupeživí, statečnosti přece nemají. Ale i o Lakonech jest známo, že nad ostatní vynikali, dokud se horlivě cvičili v tvrdých pracích, za našich dob však jsou za druhými jak v zápasech tělocvičných, tak válečných; nevynikali totiž proto, že mladé lidi cvičili tímto způsobem, nýbrž jen proto, že je cvičili proti těm, kteří ten cvik zanedbávali.

Tudíž krása a nikoli divokost má mítí přednost;

neboť ani vlk ani jiné divoké zvíře nedovede postoupiti krásný boj, nýbrž spíše zdatný muž. Ti však, kteří v tom při výchově dětí přehánějí a v tom, co je nutné, ponechávají je bez výchovy, vychovávají si opravdu řemeslníky, neboť je učíní užitečnými jenom pro jediný úkol v obci, a to ještě, jak nás výklad dokazuje, hůře než ostatní. Nemá se tedy souditi podle dřívějších činů, nýbrž podle nynějších; neboť za našich dob mají ve výchově soupeře, dříve jich ne-
měli.

Jest tedy souhlas v tom, že se tělocvik má pěstovati a jak se má pěstovati — neboť až do dospělosti jest třeba prováděti lehčí cviky a vyloučiti nepřírozené stravování a každou těžkou práci, aby se nepřekáželo vzrůstu; neboť významným důkazem pro to, jaké škody to působí, jest skutečnost, že v seznamu olympijských vítězů najdeme jen asi dvě nebo tři jména těch, kteří zvítězili jako muži i jako hoši, poněvadž nepřírozeným cvičením v mládí vyčerpali svou sílu; když se však v dospělosti tři léta věnují jiným náukám, potom se již hodí další věk podrobiti námahám a nutnému způsobu výživy; neboť zároveň duševně i tělesně se pracovati nemá, ježto každá tato práce přirozeně působí opačně, tělesná práce překáží činnosti rozumové a tato tělu —

5. Výchovná cena hudby

Již v dřívějším výkladu jsme uvedli některé pochybnosti o hudbě, ale bude dobře obnoviti jej i teď a rozvésti, aby byl jakoby předehrou k úvahám těch, kteří by snad chtěli psáti o tom předmětě. Neboť není ani snadno o ní vyložiti, v čem jest její význam, ani určití, proč se jí vlastně máme zabývatí, má-li se to

činiti jen pro hru a zotavení, jako se užívá spánku a nápoje — neboť tyto věci nemají v sobě nic ctnostného, ale jsou příjemné a zároveň utišují starosti, jak praví Euripides; proto se jim na roven klade i hudba, a všeho toho, spánku, vína i hudby se užívá stejně; k tomu se počítá ještě tanec —, či se máme spíše domnívati, že hudba směřuje k ctnosti, poněvadž jako tělocvik nějak vytváří tělo, tak i hudba nějak může vytvářeti povahu tím, že nás navyká, abychom se dovedli správně radovati, anebo — a to jest třeba pokládati za třetí část výkladu — přispívá nějak ke správě života a k rozumnosti.

Jest tedy zřejmo, že mládež nemá býti vzdělávána, aby si hrála — když se učí, nehraje si; neboť učiti se bolí —. Ale hochům a vůbec takovému věku ani za zábavu se jí nemá dopřávatí — neboť tomu, co je nedověšené, nedospělé, nepřisluší vrchol —. Než snad možno míti zato, že snaha mládeže má účelem hru v mužném a dovršeném věku. Kdyby však tomu tak bylo, proč by se pak hudbě měli učiti sami a neopatřovali si toho požitku a znalosti od jiných umělců, jako to činí perští a medští králové? Vždyť také provozování umění se musí lépe dařiti těm, kteří si je učinili hlavním zaměstnáním a životním úkolem, než těm, kteří se mu věnovali jen tak dlouho, aby se mu naučili. Mají-li se však sami v tom vycvičiti, pak by bylo třeba vzdělati je také v přípravě pokrmů; ale to by bylo nesmyslné. Tattáž obtíž jest také s otázkou, může-li hudba zlepšovati povahu; proč se jí mají učiti sami a proč by se nemohli správně radovati a třibiti svůj úsudek tím, že by poslouchali hru jiných, jako Lakonové? Ti, ač se hubě neučí, přece, jak tvrdí, dovedou správně soudiviti o dobrých a špatných zpěvech. Stejně je tomu

s otázkou, má-li se jí užívati k ušlechtilému požitku a k zábavě; nač se jí mají sami učiti, když ten požitek mohou míti od jiných? Uvažme představu, kterou máme o bozích: Zeus u básníků nezpívá sám ani nehraje na kitharu. Ba docela takové hráče nazýváme řemeslníky a uznáváme, že něco takového nečiní muž, leč v podnapilosti nebo v žertu.

Ale o tom snad můžeme uvažovati o něco dále. První otázka jest, má-li se hudba pokládati za učebný předmět či ne a čeho z těch tří věcí, o něž se vede spor, poskytuje, zda vzdělání nebo hry anebo ušlechtilého požitku. Jest odůvodněno raditi ji ke všemu, ježto se zdá, že má účast ve všem. Neboť účelem hry jest zotavení, zotavení pak jest nutné příjemné — jest totiž jakýmsi druhem léku při obtížích a bolu práce —, a také zábava podle obecného souhlasu má býti nejenom krásná, nýbrž i příjemná — vždyť blažený život se skládá z obojího —. Hudbu pak všichni pokládáme za něco velmi příjemného a slastného, jak pouhou hudbu, tak se zpěvem — i Musaios praví: »Nejsladší věcí jest pro lidi zpěv«. Proto se právem přibírá i ke společným schůzkám a zábavám, ježto dovede obveseliti —, takže i z toho jest asi možno souditi, že se v ní má mládež vzdělávati. Neboť všechny neškodné příjemnosti se hodí nejen účelu a cíli lidského života, nýbrž také odpočinku; ježto se pak stává, že lidem bývá zřídka dopřáno dojiti svého cíle, kdežto zotavení a hrám se oddávají často, ne tak pro vyšší účel, nýbrž právě pro příjemnost, jest asi užitečno oddechnouti si i v takových radostech. Stává se však, že si lidé činí hry cílem; neboť i cíl má v sobě jakousi slast, ale ne kteroukoli, kdežto oni hledají jenom tuto, i berou tuto za onu, poněvadž má s cílem jejich jednání jakousi podobnost. Jako totiž cíl není

žádoucí pro něco budoucího, tak ani takové příjemnosti nejsou pro něco budoucího, nýbrž pomáhají od toho, co minulo, od námahy a nepřijemnosti.

V tom tedy je asi právem možno spatřovati důvod, proč lidé hledají blaženost v takových příjemnostech; to však není jediným důvodem, že pěstují hudbu, nýbrž pěstují ji, jak se zdá, také proto, že přispívá k zotavení.

Ale jest otázka, není-li tento užitek jenom něčím 1340. vedlejším a není-li povaha hudby mnohem výše, než aby byla omezována na uvedené upotřebení, i nemá-li býti zdrojem jen obecné příjemnosti, kterou pocítují všichni — neboť v hudbě jest přirozená příjemnost, proto se jí každý věk a každá povaha tak ráda oddává —, nýbrž má-li se hleděti k tomu, zda nějak působí také na povahu a na duši. To by bylo zjevno, kdyby jí naše povaha nabývala určité vlastnosti. A že se tak skutečně děje, ukazují kromě jiného zvláště zpěvy Olympovy. Neboť podle obecného uznání naplňují duši nadšením, nadšení pak jest vzneštem mravní stránky v duši. Mimoto již pouhý poslech napodobujícího vypravování budí ve všech stejné city, i bez rytmů a nápěvů.

Ježto pak vlastností hudby jest příjemnost, ctnost však záleží v tom, abychom se správně radovali, milovali a nenáviděli, jest zjevno, že se ničemu není třeba tak učiti a navykati tomu, jako správnému soudu a radosti z dobrých mravů a krásných skutků. V rytmech a nápěvech pak jest veliká podobnost s opravdovou povahou hněvu a klidnosti, mužnosti a umělosti i všech jejích protiv i ostatních mravních vlastností — svědčí o tom skutečnost; cítíme totiž v duši změnu, když něco takového slyšíme —. A od zvyku, rmoutiti se nad tím, co je podobné, nebo radovatí se

z toho, není daleko k stejnému chování ke skutečnosti — na příklad, když se někdo dívá na nějaký obraz a raduje se ne z jiného důvodu, nýbrž jen z krásné podoby, bude mu nutně příjemný také pohled na toho, na jehož obraz se dívá —.

V ostatních předmětech našich smyslů není žádné podobnosti s mravními jevy, na příklad v hmatu a chuti, v předmětech viditelných málo. Neboť to jsou podoby a jen málo a ne u všech jsou předmětem mravního citění; ani to vlastně nejsou obrazy mravních stavů, nýbrž podoby a barvy jsou spíše jen náznaky jejích, jako jest i tělo při vášních. Ale že i v takovém nazírání jest rozdíl, nemá se mládež dívati na obrazy Pausonovy, nýbrž na Polygnotovы a je-li ještě některý jiný malíř nebo sochař, který dovede podobám dávatí mravní ráz.

Ale v písních již jsou napodobeniny mravů — a to je zřejmo; neboť již ráz tónin jest různý, takže posluchači bývají jimi různě naladěni a nebývají všemi stejně dojati, nýbrž některými nařikávají a více bstísněně, na příklad tak zvanou smíšeně lidskou, jinými jako rozpuštěnými více změkčile, jinými zase mírně a vážně, což se zdá působiti jen tónina dorská, kdežto fryžská strhuje k nadšení. O tom správně mluví ti, kteří přemýšleli o této stránce výchovy; neboť svědectví pro své výklady berou ze zkušenosti —, a stejně je tomu u rytmů — jedny totiž mají ráz klidnější, druhé pohyblivý, a z těchto opět jedny mají ráz hrubší, druhé jemnější —.

Z toho jest tedy zřejmo, že hudba může duši dáti určitou mravní vlastnost. A může-li to působiti, jest zjevno, že mládež má býti k ní vedena a v ní vzdělávána. Také vyučování hudbě se velmi hodí povaze tohoto věku; neboť mládež právě pro své

mládí nevydrží dobrovolně při ničem nepoutavém, hudba pak jest přirozeně něčím poutavým. Podobá se také, že mezi duší, harmoniemi a rytmy jest jakýsi druh příbuznosti; proto mnozí mudrci praví, že duše jest harmonií, jím, že jí má v sobě.

6. Cvičení v hudbě. Rozdíly v hudebních nástrojích

Nyní jest třeba promluvit o otázce, jak byla uvedena nahoře, zda se má mládež učiti tak, aby sama zpívala a hrála či ne. Nemůže býti pochyby, že pro získání určitých vlastností nemálo záleží na tom, provedeme-li výkony sami; neboť jest nemožno nebo alespoň nesnadno, aby se v něčem zdatným soudcem stal ten, kdo toho sám neprovazoval. Zároveň pak mládež má míti nějaké zábavné zaměstnání, i jest za dobrý výmysl pokládati Archytovu klapačku, která se dává dětem, aby hrajíce si jí něco v domě nerozobily; neboť dítě nevydrží v klidu. Jako se tedy táhodí nemluvnatům, tak ono učení je takovou klapačkou pro větší děti.

Z toho je tedy zřejmo, že se hudbě má učiti tak, aby učící se výkony sami prováděli; není pak snadno určití, co kterému věku sluší a co nesluší, a také vyvrátiti námitku, že prý ta práce jest něčím řemeslnickým. Neboť předně, ježto provozování těch výkonů má sloužiti vzdělání úsudku, mají se provozovati v mládí, kdežto v pozdějších letech se má od nich upustiti, kdy jest již možno podle znalosti, získané učením v mládí, souditi o tom, co je krásné, a správně se radovati. Výtku pak, kterou někteří činí, že prý hudba činí obyčejným řemeslníkem, není snadno vyvrátiti, uvážíme-li, pokud se jejím provozováním může zabývati ten, kdo jest vychováván

v občanské ctnosti, a jakým melodiím a jakým rytmem se má naučiti, mimoto na jaké nástroje se má učiti, neboť i v tom jest patrně rozdíl. V tom totiž jest vyvrácení oné výtky; neboť jest možno, že určité druhy hudby zavíňují uvedený škodlivý účinek.

Jest tedy zřejmo, že učení hudbě nemá překážeti budoucí činnosti, ani nemá hyzditi tělo a činiti je neschopným k válečným i občanským výkonům, a to jak již k provozování, tak později k jejich naučení. Toho se při hudebním vyučování dosáhne, nebudou-li se žáci usilovně cvičiti v tom, co směřuje k odborným závodům, ani v obdivuhodných a neobyčejných výkonech, jaké se za našich dob vloudily do závodů a ze závodů do vyučování, nýbrž také, nebudou-li se cvičiti více než jest třeba, aby se dovedli s porozuměním těšiti z krásných melodií a rytmů a ne jen z obyčejné příjemnosti hudby, jakou cítí i někteří jiní živočišové a dav otroků a dětí.

Z toho jest také zjevno, jakých nástrojů se má užívati. Neboť do vyučování se nemá zaváděti píšťala ani žádný jiný nástroj vhodný pro odborníky, na příklad kithara a podobné nástroje, nýbrž takové, které by ze žáků učinily dobré posluchače hudebního vzdělání nebo jiného; mimoto píšťala nemá ráz mravní, nýbrž spíše vášnivý, proto se jí má užívati při takových příležitostech, kde provozování slouží více očiště než učení. K tomu ještě dodejme, že hra na píšťalu, poněvadž nedovoluje doprovodu slovem, jest vyučování na překážku.

Proto předkové právem vyloučili tuto hru ze společnosti mládeže a svobodných občanů, ačkoli tam v dřívějších dobách bývala obvyklá. Neboť když s rostoucím blahobytem nabyli více volného času a zesílila touha duše po zdokonalení, a když kromě toho

také již dříve, ale zvláště po meďských válkách hrdost nad činy naplnila je sebevědomím, chápali se dychtivě každého učení bez jakéhokoli výběru. Proto také hru na píšťalu zavedli do vyučování. Vždyť i v Lakemonu kterýsi vůdce sboru doprovázel jej hrou na píšťalu a v Athenách byla tak obvyklá, že téměř každý svobodný občan na ni mohl hrát; je to viděti na obraze, který věnoval Thrasippos Ekfantidovi, když mu vypravil sbor. Později však po zkušenostech byla zase vyloučena, když se mohlo lépe posouditi, co mravní vzdělání podporuje a co ne; podobně byly vyloučeny také mnohé staré nástroje, jako citery a harfy a ty, které byly určeny pro pobavení posluchačů, jako heptagony, trigony a sambyky, i všechny nástroje, které vyžadují obratnosti prstů. Výstředně jest také to, co starí vypravují o píšťale. Athena prý totiž píšťalu vynalezla, ale odhodila ji. Není nesprávné, říká-li se, že bohyně tak učinila také proto, že byla mrzutá, že jí hzdila obličej; ale pravděpodobnějí je důvod, že učení hře na píšťalu nijak nepřispívá k duševnímu vzdělání. Atheny však pokládáme za bohyni vědy a umění.

Odsuzujeme tedy odborné cvičení na nástrojích a v jejich ovládní — za odborné pokládáme vzdělání, kterého se vyžaduje k závodům; vždyť při tom hráč nehraje pro své zdokonalení, nýbrž pro pobavení posluchačů, a to hrubší; proto soudíme, že to není zamětnání pro lidi svobodné, nýbrž spíše práce nádenického rázu. I zkušenost učí, že se u takových hráčů vyvinuje něco řemeslnického; již proto, že cíl, k němuž směřují, jest špatný; neboť nevzdělaný posluchač nepříznivě působí na hudbu tak, že kazí duševně i uměle, kteří se ochotně řídí jeho zálibou, a tělesně pro jejich námahu —

7. Tóniny a rytmy; jejich výchovný význam

Jest třeba ještě pojednati o tóninách (harmonia) a rytmech, i co se týče vzdělání; zda totiž lze užívatí všech tónin a všech rytmů, či má-li se tu činiti rozdíle, máme-li pro vychovatele stanoviti totéž rozlišení anebo za třetí nějaké jiné — ježto vidíme, že hudba se skládá z melodie a rytmů, takže musíme věděti, jaký význam obě ty složky mají pro vzdělání — a zda se má dáti přednost melodičnosti hudby před jejími dobrými rytmy. Ježto pak máme zato, že o tom mnoho vhodného pověděli někteří současní hudebníci a také filosofové, kteří mají zkušenosti v hudebním vzdělání, tedy ty, kdož si přejí podrobného výkladu, můžeme k nim odkázati, i vyložíme nyní věc stručně a naznačíme jen hlavní obrysy.

Jestliže přijímáme rozdělení písní, jak je činí někteří filosofové, kteří jedny pokládají za etické, druhé za praktické a třetí za entusiastické a kteří podle těch druhů písní určují také po každé zvlášť ráz tónin, tedy tvrdíme, že hudby se nemá užívatí jen k jednomu účelu, nýbrž k více účelům — totiž i k vzdělání i k očištění (co rozumíme očistou, buď naznačeno jenom všeobecně, ještě jednou důkladněji to vysvětlíme v Poietice), za třetí k zábavě, k oddechu a zotavení po práci —. Jest zřejmo, že lze užívatí všech tónin, ale ne všech stejným způsobem, 1343 nýbrž při vzdělávacím a výchovném vyučování těch, které jsou etické v nejvyšší míře, při pouhém poslechu hry druhých také praktických a entusiastických — vášeň totiž, která se v některých duších mocně zdvíhá, jest ve všech, jenom tu v menší, tam ve větší síle, tak na příklad soustrast a bázeň, a také nadšení. Neboť i tomuto pohnutí jsou některé osoby

náchylné, ale vidíme, že posvátnými písněmi, když se užívá písní, které připravují duši k náboženskému vytržení, se zase uklidňují, jako by byly užily léku a pročišťovacího prostředku; tentýž účinek musí pocítovati také lidé soucitní, bázlíví a vůbec lidé citliví, ostatní pak potud, pokud mají v sobě něco takového, a pro všechny jest jakýsi druh očisty a úlevy ve spojení s libostí; podobně také očistné písně poskytují lidem neškodné radosti —. Proto takové tóny a takové melodie musíme ustanoviti pro umělce, kteří provozují hudbu v divadle — ježto však obecnostvo bývá dvojího druhu, jednak svobodné a vzdělané, jednak nevzdělané, které se skládá z řemeslníků, nádeníků a podobných lidí, jest potřebí i takovým lidem dopřáti pro jejich zotavení hudebních závodů a provozování. Jako jejich duše jsou vychýleny z přirozeného stavu, tak jsou úchytky i v tóninách a v melodiích ostré a přehnané zvuky; ale každého těší to, co jest příbuzné jeho přirozenosti, a proto provozovatelům jest třeba dovoliti, aby takovému obecnstvu předváděli hudbu takového druhu —.

K vzdělání a výchově však, jak bylo řečeno, musí se užívatí jen etických melodií a také takových tónin. A takového rázu jest, jak jsme poznamenali již na hoře, tónina dorská; musíme však připustiti ještě některé jiné, rozhodnou-li se pro to z dobrých důvodů mužové, kteří mají filosofické a zároveň hudební vzdělání. Sokrates v Ústavě neprávem ponechává vedle dorské jen fryžskou, zvláště když z nástrojů b vyloučil píšťalu. Neboť fryžská má mezi tóninami tentýž účinek, jako píšťala mezi nástroji; obojí má ráz vzrušující a vášnivý. Ukazuje to poesie. Každá bakchická a každá taková nálada vyžaduje z nástrojů k doprovodu především píšťaly a z tónin za přimě-

ný výraz si volí fryžskou. Na příklad se zdá, že podle obecného souhlasu pro dithyrambos se hodí jen tónina fryžská. A pro to znalci hudby uvádějí mnoho dokladů, mezi jinými zvláště ten, že Filoxenos se sice pokusil složití z báje dithyramb v dorské tónině, ale nedovedl toho, nýbrž bezděčně nutkán přirozenou povahou věci odchýlil se od ní opět k přiměřené tónině fryžské.

Co se týče dorské tóniny, jsou všichni zajedno v tom, že jest neklidnější a že má nejvíce mužný ráz. Ježto pak schvaluje střed mezi krajnostmi, a tvrdíme, že jest ho třeba vyhledávati, a dorská tónina proti ostatním tu vlastnost má, jest zřejmo, že pro vyučování mládeže jsou více vhodné melodie dorské.

Jsou však dva cíle: možnost a přiměřenost; neboť každý jednotlivec se má zvláště zabývati tím, co jest pro něho možné i přiměřené. Ale i to se ještě určuje podle věkového rozdílu, na příklad lidem, kteří jsou léty zesláblí, není snadno zpívati písně napínavé, nýbrž přirozenost prikazuje tomuto věku tóniny mírnější. Proto někteří znalci hudby i to právem vytýkají Sokratovi, že z vyučování vyloučil mírnější tóniny, ježto je pokládal za opojné, ne silou opojení — neboť opojení spíše vášnivě rozněcuje —, nýbrž pro jejich chabost. Takové tóniny a takové písně se tedy mají cvičiti i pro budoucí starší věk. A je-li konečně nějaká tónina, která je mladému věku přiměřená z toho důvodu, že budí smysl pro ladnost a zároveň vzdělavá, vlastnost to, kterou má, jak se zdá, tónina lydská, jest zjevno, že se při tom vzdělání má hleděti těchto tří určení: středu, možnosti a přiměřenosti.

— *plod, dříve než by začal pocítovati*: táž domněnka, že plod není hned oživen, jest i u Platona.

255 *kteří stáří měří počtem sedmi*: t. j. 7×7 .

— *Co se však týče obcování s jinou nebo s jiným*: srov. kn. II., kap. 7 a Etiku Nikom. VII., 5.

256 *kteří v Zákoněch zapovídají křik a pláč dětí*: t. j. Platon. Zákonů VII., 792 A (překlad V. Sládka, str. 254).

— *(odnětím čestných práv) i tělesnými tresty*: někteří podle Platonových Zákonů 847 A (čes. překlad str. 298) doplňují: »hanami a odnětím čestných práv«.

257 *při některých slavnostech těch božstev*: týká se některých božstev, která byla uctívána a vzývána v pohlavních věcech.

— *budou mít místo za společným stolem*: ve starověku se u stolu nesedělo, nýbrž leželo; děti však stály a odchá-zely, když se začalo nalévatí nesmíchané víno.

— *později musíme o tom pojednat*: neznámo, kde.

— *tragický herec Theodoros*: A—ův vrstevník. A. se o jeho krásném hlase zmiňuje v Rhetorice.

258 *co spadá k... zlomyšlnosti*: tím se myslí posměšné písně, t. zv. iamby. Srov. F. Stiebitz, Děj. řec. liter. str. 45 a n.

261 *gramatické, tělocviku, hudbě a... kreslení*: vyučování gramatické, gymnastické, musické a grafické. V gramati-ce (literním vyučování) učilo se mimo čtení a psaní i počítání a měřičtví. Vyučování bylo spojeno s četbou básníků, s výkladem průpovědí a mytů. (Srov. překla-datelovo pojednání »Aristoteles pedagog«. Program r. gymn. ve Strážnici 1951.)

— *stáří ji však zařadili do výchovy*: slovo »paideia: zname-ná u A—a v širším významu vědní vzdělání i mravní výchovu.

— *sice by se nám hra stala nutně účelem*: srov. Etika Niko-machova X., 6.

263 *Homeros píše*: první verš ve vydáních Homera není. Druhý a třetí verš jest z Odysseie. Druhý verš je zčásti ze zp. XVII., v. 385. (překlad O. Vaňorného, str. 344), třetí verš je ze zp. IX., v. 7. (překlad str. 165).

— *zda jest jen jedině, či je-li více oborů*: celé A—ovo po-

jednání o otázce se však nezachovalo. O otázce srov. Platon, Ústava, kn. VII.

264 *aby z ní učinily atlety*: Boiotové.

266 *jak praví Euripides*: Backchy 378—384 (přel. O. Jiráni).

267 *i Musaios praví*: domněle předhoméřský pěvec.

268 *zpěvy Olympovy*: starší hudební skladatel.

— *poslech napodobujícího vypravování*: t. j. přednesu epických básní. Platon říká »vypravování s užitím napodobení«. Srov. Ústava 592 D n. (čes. překlad str. 110 n.).

269 *na obrazy Pausonovy, nýbrž na Polygnotovy*: slavní ma-líři, Pauson z Efesu a Polygnotos z Thasu. A. v Poetice, kap. 2. (překlad Fr. Groha, str. 11), stručně je charakteri-suje: »Polygnotos zpodoboval lidi lepší, Pauson horší...«.

— *ráz tónin jest různý*: srov. poznámku ke str. 119 a také Platonovu Ústavu 598 D (čes. překlad str. 117 n.).

270 *že duše jest harmonii*: o tom A. mluví obsírně ve spise »O duši«. (Přel. Pav. Vychodil.)

— *Archylovu klapačku*: pythagorovský filosof z Tarentu, astronom a matematik, Platonův vrstevník. Proslul mate-matickými spisy, vynálezy v mechanice a mnoho se vy-pravovalo i o jeho lidumilné povaze. Jeho smrt při ztro-skotání opěvuje Horatius.

272 *heptagony, trigony a sambyky*: vícestrunné nástroje: srov. Platon, Ústava 599 D (překlad F. Novotného, str. 119).

— *Athena prý totiž píšťalu vynalezla, ale odhodila ji*: »Obličej člověka hrajícího na dechový nástroj je Řekovi bez-tvarý, protože nemá té podoby, jakou má typ lidského obličje, a tím ohyzdný; tato ohyzdnost obličje (asché-mosyné tú prosopú) byla prý příčinou, že bohyně Athena odhodila píšťalu, kterou vynalezla«. (Fr. Novotný, Gym-nasion, str. 20.) A. ovšem myslí, že důvod byl ještě jiný.

273 *že se hudba skládá z melodie a rytmi*: srov. Platon, Ústa-va III., 598 D (čes. překlad str. 117): »... píseň se skládá ze tří věcí, ze slov, harmonie a rytmu«.

— *co rozumíme očistou... vysvětlíme v Poetice*: očista = katharsis. Ale slíbeného vysvětlení v Poetice není. Tam v kap. 6. (překlad Fr. Groha, str. 17) A. píše o tragedii a jen praví: »...napodobení, jež soustrastí a strachem působí očistění takových vášní«. Právě část Poetiky, v níž A. pojednával o podstatě katharse, je ztracena.

Proto se vykladatelé o významu katharse různí. Celkem máme o tom tři výklady, etický, estetický a pathologický. Podle posledního výkladu si A. představoval katharsi jako homeopatické léčení, při čemž škodlivé látky na př. v žaludku, působící dávení, odstraní se prostředkem pro dávení. Tak pohledem na tragický děj se vzbuzují v diváku vášně, ale zároveň se vybíjejí. Etický a estetický výklad vidí v katharsi estetickou libost, která působí zušlechtnění divákovy duše. V hudbě patrně tu jde o úlevu od tísňových citů a nálad. O katharsi srovnal Fr. Groh, K Aristotelově definici tragedie, Drtinův Sborník 1927, J. Ludvíkovský v Listech filolog. LV, 1928, str. 133 n., Kar. Svoboda, L'Esthétique d'Aristote, Brno, 1929.

274 *podobně také očistné písně poskytují lidem neškodné radosti*; t. j. všem lidem, i těm, kteří takového kathartického léčení nepotřebují.

— *pro umělce, kteří provozují hudbu v divadle*: proto pro provozování hudby A. užívá slova »theória«, podivaná, divadlo, a pro obecnstvo (posluchač) slova »theatés«, divák.

— *Sokrates o Ústavě*: Platon, Ústava III, 399 A a D (překlad F. Novotného, str. 118 n.).

275 *dithyrambos*: kultovní sborová píseň, oslavující původně Dionysa, později však bral látku i odjinud. Jakousi novotou v dithyrambech proslul Arion, v čemž se viděla předzvěst tragedie. Ferd. Stiebitz, Stručné děj. rec. liter., str. 57. Dithyramby byly provázeny hudbou na dvojitou píšťalu a mimickým tancem. To, co se tu vypravuje o marném pokusu složití dithyramb v dorské tónině místo ve fryzské, která jest jí přirozená, týká se pojmu omezení v rekém životě vůbec a stilového omezení v umění. Příroda sama nutí umělce, aby zachovával určitou, přirozenou formu. Čti Fr. Novotného »Gymnasion«.

— *Filoxenos*: z Kythér (V./IV. stol.), proslul jako skladatel dithyrambů. A. se o něm zmiňuje také v Poetice, kap. 2. (překlad Fr. Groha, str. 11).

— *právem vyúkajjí Sokratovi*: srov. Platon, Ústava III, 398 E (čes. překlad str. 118). A. tu hodnotí zcela správně.

— *hleděti těchto tří určení: středu, možnosti a přiměřenosti*: A. tak, opíraje se o zkušenost, stanoví zásadu, již se veškerá výchova má řídití, to jest zachovávatí střed mezi krajnostmi, šetřiti věku a síly, dbáti přiměřenosti předmětu a toho, co se sluší pro svobodného člověka, aby to bylo ušlechtilé a krásné. — Tím A.—ovo dílo končí. Je patrné, že není úplné, vyplývá to aspoň z poznámek, že se o věci pojedná později (na př. VII, 17 ke konci a VIII, 7 na zač.). Není ovšem jisto, zda A. sám spisu nedokončil.